

УДК 784.1:37.013

Цао Хункай

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ЗДАТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ДО КЕРУВАННЯ ХОРОВИМ СПІВОМ

У статті схарактеризовано методика педагогічної діагностики здатності вчителя музики до управління хором, що визначається як системно упорядкований комплекс його фахових властивостей. Сформульовано мету управління хором; обґрунтовано ієрархічну структуру означеного феномену, зокрема, здатність до аутосинергії, що має своїми компонентами музикальність, волю особистості до творчих дій та техніку, та здатність до синергії дій вчителя-диригента й інтонаційних дій хору, яка складається з сингонії, синхронії, синопсії та симпатії. виступають критеріями оцінки професійної здатності вчителя музики. Згідно з визначеною компонентною структурою означено критерії оцінки професійної здатності вчителя музики.

Ключові слова: управління хоровим співом, синергія, вчитель музики, педагогічна діагностика.

Постановка проблеми. У світлі розробки компетентнісного підходу до підготовки висококваліфікованих учителів музики, хореографії та світової художньої культури значну *актуальність* отримують системні дослідження складних комплексних властивостей фахівця-освітянина. Саме даний напрям наукового пошуку актуалізує вивчення здатності вчителя музики до керування хором, причому вимоги до якості освітнього процесу з необхідністю зумовлюють розробку відповідних діагностичних методик.

Аналіз актуальних досліджень. Професійні властивості керівника хору обговорюються майже в кожному науковому дослідженні з питань хорознавства та хорового диригування, у методичній і навчальній літературі (роботи І. Агафоннікова, А. Анісімова, О. Бенч-Шокало, А. Болгарського, Л. Бутенко, Т. Гуліної, Р. Дмитревського, А. Єгорова, С. Казачкова, А. Козир, М. Колесси, О. Коломійця, В. Краснощекова, В. Лабунця, А. Лашенко, К. Ольхова, К. Пігрова, К. Птиці, Н. Селезньової, В. Чернушенко, В. Шипа та ін.). Проте пошуки інтегральної компетентності вчителя музики, який спроможний ефективно керувати шкільним хоровим колективом, зумовлюють подальші наукові розвідки, зокрема, в контексті дисертаційного дослідження «Методика формування здатності учителя музики до керування хором», що виконано в Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського.

Мета даної статті – охарактеризувати методика педагогічної діагностики здатності вчителя музики до керування хором співом учнів.

Виклад основного матеріалу. Успішне забезпечення хорового музикування школярів повинно бути забезпеченим відповідною здатністю вчителя. Підкреслимо, що здатність не розглядається в даному випадку як інтегративна якість усіх властивостей спеціаліста, як більш або менш, позитивно чи негативно впливають на результат дій учителя-диригента. До комплексу «здатності» не включаються, скажімо, такі помітні й важливі властивості спеціаліста, як знання хорової літератури, художній смак, етика й естетика поведінки, уявлення про художньо-музичні інтереси та уподобання учнів і ще багато інших. Ідеться тільки про ті властивості, яких достатньо для успішного, задовільного здійснення вчителем функцій керування хором співом.

Одразу постає складне питання: що вважати задовільним результатом керування хором співом? Зрозуміло, що «задовільність» є дуже релятивною характеристикою звукового результату будь-якого музикування. Не претендуючи на строгість судження, домовимося вважати успішним такий спів, який не викликає у диригента, самих учасників хору та стороннього неупередженого слухача роздратування внаслідок брутальних порушень інтонаційного строю, метроритму, тембрально-артикуляційного порядку, композиційної цілісності й художньо-образної семантики звукової форми.

Таким чином, передумовою «успішності» хорового музикування є збіг властивостей, у певному сенсі – їх неадитивна «сума». Такі міркування привели до розгляду здатності керування хором із позиції феномена синергії.

Синергійний підхід (його ще називають *синергічним* чи *синергетичним*), розроблений спочатку в царині фізико-математичних наук, став сьогодні впливовим універсальним підходом теоретичного пізнання у філософії, біології, соціології, психології, економіці, педагогіці (роботи Р. Баранцева, Н. Батечко, Ю. Ветрова, Е. Голубевої, В. Гребньової, Н. Енглеберга, І. Калініна, О. Крюкової, Т. Матвійчука, Н. Новікової, А. Свідзинського, М. Соколовського, М. Федорової, Г. Хакена, Є. Ярославцева та ін.).

Слово «синергія» походить від грецького *synergeia* – співпраця, співдружність). Філософський словник тлумачить синергію як «спільну дію; взаємодію різних потенцій або видів енергій у цілісній дії. У теології – співучасть (за Лютером, неможливу) людини в ділах Божих. У соціології – спільна праця в усіх сферах людського життя як основа спільності» (Філософський енциклопедический словарь, 2010). Зазвичай синергія визначається як «...стан, при якому дві речі або більше речей працюють разом так, що остаточний ефект є більшим за суму їх окремих ефектів» [3]. Саме таким станом характеризується будь-яка система.

Синергія – це, можна сказати без перебільшення, є цілком новим поняттям для музично-педагогічної науки. Щоправда, у ставленні до музики воно вже розглядалося в роботах історико-культурного характеру (В. Мартинов, В. Медушевський, С. Осадча) і теоретико-методичного плану (А. Бірмак, І. Єргієв, Хуан Цзя). Очевидно, що хоровий і

ансамблевий спів, ансамблева гра на музичних інструментах, взаємодія учнів і педагога в процесі спільного виконання ними навчальних завдань – усі такі явища належать до проявів принципу синергії.

Спробуємо розглянути здатність учителя музики до керування хором співом у межах синергійного підходу. З цієї точки зору хорівий спів правомірно трактувати як синергію дій усіх учасників хорівого музикування. Ідеться про синергію трьох родів: 1) процес і результат персональних дій учителя-диригента й кожного з учнів-хористів самих по собі; 2) процес і результат міжособистісної взаємодії учасників хорівого колективу; 3) процес і результат взаємодії вчителя-диригента й хору.

Учитель має турбуватися про всі три роди синергії, які є однаково суттєвим для процесу хорівого співу та його художнього «продукту». Однак, у контексті нашого дослідження синергійний ефект, який утворюють власне дії учасників хору (учнів, студентів), має опосередковане відношення до проблеми вивчення професійної здатності керівника. У фокусі нашого дослідження знаходиться саме особистісна властивість учителя музики. Отже, його здатність до управління хором може бути визначена як синергія двох родів: а) процес і результат його власних (персональних) дій та б) процес і результат спільних інтонаційних дій учнів і керуючих дій учителя.

Перший рід отримав назву «*аутосинергії*». Його структурними компонентами, згідно з розробленою в дисертації моделі здатності до керування хором, є:

- а) музикальність,
- б) енергія,
- в) техніка.

Названі компоненти слугують *критеріями* педагогічної діагностики здатності вчителя-диригента досягати аутосинергії у справі керування хором співом. Кожна властивість, прийнята за критерій оцінки, може мати різну міру вираження, міру досконалості. Теоретично кожний критерій може бути репрезентований континуумом значень. Для практичної орієнтації та можливості проведення педагогічного експерименту визначаються три умовні рівні здатності до керування хором. Вони узгоджені з уявленням про синергію як властивість і мету ансамблевого музикування. Нижчий рівень узгодженості дій учасників хорівого співу (включно з учителем-диригентом) позначено як *диссинергію*. Мається на увазі відсутність ефекту співпраці, узгодженості дій. Середній рівень позначено як *позитивно-ефективне співробітництво* на основі узгодженості дій усіх актантів. Вищий рівень отримав назву *гармонічного поєднання* зусиль і творчих енергій, коли синергійний ефект справляє яскраве художньо-естетичне враження.

Музикальність – це складна якість особистості, що обговорюється всіма дослідниками музичної психології, музичного мислення, питань музичного навчання тощо. Інтерпретації цього поняття є дуже розбіжними.

Теоретично дозрілі й експериментально підкріплені концепції музикальності розроблені Л. Баренбоймом, Л. Бочкарьовим, Н. Ветлугіною, Е. Віллемсом, І. Крісом, Є. Назайкінським, Г. Ревешем, К. Сішором, Е. Сегі, Б. Тепловим та ін. Усі названі дослідники (окрім Г. Ревеша) вважали музикальність складним явищем і вирізняли різні за якістю та кількістю його складові, як-от: відчуття ритму, здатність розрізнення тонів різної висоти, тембру та гучності, відчуття ладу (за Б. Тепловим – емоційно-перцептивний компонент музичного слуху), здібність до слухового уявлення тощо. Дискусія між ученими відносно структури музикальності досі не завершена. Зараз це питання значно ускладнилося за рахунок розвитку (переважно в країнах Західної Європи та США) напряму когнітивної психології музики.

Така ситуація спонукає нас прийняти для спрощення й конкретизації методики діагностики даного компоненту здатності вчителя-диригента компромісний варіант. При самих різних ступенях розвитку та складних сполученнях слухових, емоційних, інтелектуальних та інших здібностей, що беруть участь у музичній діяльності, диригент має керуватись у своїх власних діях образним уявленням про звучання твору. Чим більш чітким, об'ємним, виразним буде звуковий образ музики, яку має співати хор, тим більш впевненими, чіткими, координованими стають усі внутрішні (слухові) та зовнішні (моторні) дії керівника хору. Звуковий образ «потрібного майбутнього», вочевидь, інтегрує всі види слухових здібностей особистості (звуквисотний, динамічний, тембральний, ладовий, фактурний слух, почуття ритму й темпу тощо).

Отже, перша оцінка здатності вчителя музики до керування хором і досягнення аутосинергійного ефекту визначається музикальністю й конкретизується як міра чіткості уявного звучання того музичного тексту, який має виконувати хор. Засобами встановлення такої міри можуть бути спеціально розроблені тести (наприклад, тест, який виявляє лакуни й розпливчаті деталі звукового образу).

Другий критерій запропонованої педагогічної діагностики аутосинергії визначається як **воля** диригента. Недосвідчені спеціалісти інколи помилково уявляють волю диригента як здатність здійснити тиск на членів хорового колективу, як можливість пересилити дію волевиявлення кожного з учнів. Це – груба помилка, що може вести до руйнування процесу хорового музикування, до розриву комунікативних відносин між керівником і хором.

Учитель-диригент має спрямувати волю, передусім, на максимальну мобілізацію своїх фізичних і психічних сил, на досягнення режиму чутливого контролю функціонування всіх механізмів перцепції. Воля диригента проявляє себе в концентрації уваги на найменших деталях звукової форми за умови одночасного контролю архітекtonіки музичного твору. Показниками наявності вольового компоненту здатності вчителя музики до керування хором є динаміка змін рівня уваги до власних фізичних і психічних дій, рівень працездатності, тонус м'язового апарату (бадьорість або в'ялість). Засобами оцінювання особистості за даним

критерієм є тести (наприклад, тест на волю до подолання інформаційного шуму в процесі уявного виконання відомого хорового твору).

Третій компонент теоретичної моделі і, відповідно, третій критерій здатності вчителя до керування хором на рівні аутосинергії – це *техніка* дій. Як відомо, в основі будь-якої техніки дій людини лежать навички. У даному випадку можна впевнено вести розмову про два різновиди диригентських навичок (технік):

а) *техніка соматичних дій (сомотехніка)*, тобто навички доцільних диригентських рухів (мануальна техніка), що мають як безумовно-експресивну, так і знаково-комунікативну природу;

б) *техніка психологічних дій (психотехніка)*, тобто навички свідомого управління власним психічним станом та емоціями.

Перший вид техніки хорового диригента є загальновідомим і добре дослідженим у науково-методичній літературі. Другий вид – психотехніка – є феноменом, який значно більш глибоко «ховається» в надрах психічного світу людини. Тим не менш, існують методи виявлення й навіть формування психотехніки, яка потрібна для деяких професій і модусів існування (наприклад – техніка акторського перевтілення, розроблена К. Станіславським; техніка медитації, що культивується в індуїзмі та дзен-буддизмі тощо). Обидва різновиди техніки вчителя-диригента можуть бути оцінені на основі тестів або експертної оцінки.

Тепер розглянемо інший рід здатності вчителя музики до керування хором. Ідеться про синергію спільних зусиль диригента й хорового колективу. Тут вирізняються чотири критерії оцінки синергійного процесу та ефекту: синтонія, синхронія, синопсія та симпатія.

Синфонія (від грецьких слів *syn* – разом і *phone* – звук) – системне узгодження одночасних звучань голосів хору й голосу вчителя, що досягається підкоренням вокально-інтонаційного процесу єдиному звуковисотному строю и єдиному типу артикуляції тону.

Синхронія – системне узгодження одночасних звучань голосів хору, голосу й різноманітних рухів учителя (рук, голови, корпусу), що досягається підкоренням вокально-артикуляційного процесу єдиному темпоритму музичних алофонів, аломорфів і синтаксичних одиниць. Просто кажучи, ідеться про дотримання всіма учасниками процесу хорового музикування певної ритмічної та темпової структури.

Синопсія (*syn* + *opsis* – зрение) – узгодження жестикуляції та мімічних дій учителя-диригента зі своїми власними вокально-інтонаційними діями, а також зі співом учасників хору. Цей критерій є найбільш наочним. Розбіжність звучання й візуальної форми помічають навіть аматори. Щоправда, досвідчені професіонали (особливо в галузі оркестрового диригування) знають про високу цінність випереджаючих жестів. Подібні прийоми управління хоровим співом є часом необхідними. Принаймні, такі прийоми потрібно мати на увазі під час діагностики взаємодії диригента й хора.

Симпатія (*syn + pathein* – відчувати). У контексті нашого дослідження це слово використовується не у звичайному побутовому значенні, а в значенні, що наближається до його медичної та психологічної інтерпретації. Під симпатією тут розуміється «зміна в чому-небудь, що виникає під безпосереднім впливом змін, які відбуваються в іншому, симетрично або близько розташованому» [3]. Близьке до цього психологічне значення слова є таким: «співчуття; однаковий настрій...; здатність приймати близько до серця радості й горе іншого, здатність відчувати те саме» [4].

Як свідчить досвід людства, а також персональний досвід кожного, мистецтво має здатність заражати, безпосередньо інспірувати емоційні переживання, вводити в певний психологічний стан. Деякі люди дуже легко піддаються такому впливові. Інші потребують звикання, а дехто стійко опирається чи не має достатніх для цього здібностей (музикальності). Учитель, який не має хисту підтримати й посилити симпатійний вплив музики (і словесного тексту) на членів хорового колективу, який своєю поведінкою протидіє такому впливові навряд чи може бути визнаний здатним до виконання даної професійної функції.

Зауважимо, що оцінювання здатності майбутнього вчителя музики до керування хором має здійснюватися членами експертної комісії шляхом безпосереднього спостереження дій учасників хорового музикування. Найбільш складним для об'єктивного оцінювання є симпатійна взаємодія керівника й хору. У даному випадку перед експертом стоїть завдання не стільки аналітичної, скільки цілісно-інтуїтивної оцінки загального враження від процесу взаємодії диригента й хору. Утім, розроблена методика надає рекомендації щодо можливих аналітичних дій експертів. Наприклад, рекомендується помічати наявність або відсутність зайвих, так би мовити, надлишкових мануальних і мімічних дій диригента. Високий рівень художньо-образної симпатії, який встановлюється між хором і керівником, звичайно значно скорочує необхідність інтенсивних жестів та інших технічних засобів впливу на процес колективного співу.

Під час проведення тестів і експертизи за всіма визначеними критеріями здатності вчителя до керування хором слід враховувати вплив багатьох випадкових чинників, які можуть значно викривити істинне положення речей. Так, скажімо, втома учасників хору, їх збудження певними подіями, що відбуваються в колективі або зовні, незвичні обставини місця або часу, відчуття відповідальності, недостатньо знайомий словесний текст або вокальна партія, «свіжість» або «заспіваність» твору, що виконується, та інші чинники можуть істотно вплинути на характер усіх трьох родів синергії. Приймаючи ці обставини до уваги, методика передбачає проведення тестування й експертизи не тільки під час «чистового» (квазі-концертного) виконання певних музичних творів, але й під час їх розучування, в ході будь-якої за змістом роботи з учнівським хором.

Висновки. Отже, ми прийшли до таких висновків:

1. Здатність учителя музики до керування хором є складним комплексом особистісних властивостей, найважливішою метою якого є досягнення синергійного ефекту (в ідеалі – гармонії).

2. Синергійний ефект хорового співу є наслідком поєднання дій усіх учасників хорового музикування. Синергія хорового співу є троякою. Її сторонами є: а) аутосинергійні дії кожного актанта процесу; б) вокально-інтонаційні та вокально-артикуляційні дії учасників хору (учнів); в) взаємодії диригента (вчителя) і хору (учнів).

3. Здатність учителя музики до керівництва хором теоретично представлена у вигляді ієрархічної структури. Здатність до аутосинергії має своїми компонентами музикальність, волю особистості до творчих дій та техніку. Здатність до синергії дій учителя-диригента та інтонаційних дій хору має компонентами сингонію, синхронію, синопсію та симпатію.

4. Визначені структурні компоненти синергійного процесу керування хоровим співом виступають критеріями оцінки професійної здатності вчителя музики.

5. Розроблена педагогічна діагностика здатності вчителя до керування хором використовує засоби анкетування та експертних оцінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Synergia. Business Dictionary. Энциклопедический словарь бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.businessdictionary.com/definition/synergy.html>.

2. Синергия. Философский энциклопедический словарь. 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3299/

3. Симпатия. Толковый словарь Ушакова / Д. Н. Ушаков. 1935-1940 [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1023846>

4. Симпатия. Философский энциклопедический словарь. 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3294

РЕЗЮМЕ

Цао Хункай. Педагогическая диагностика способности учителя музыки управлять хоровым пением.

Цель данной статьи – охарактеризовать методику педагогической диагностики способности учителя музыки к управлению хором. Данная диагностика разработана в контексте диссертационного исследования, которое выполняется в Южноукраинском национальном педагогическом университете имени К.Д. Ушинского. Способность учителя музыки к управлению школьным хором трактуется как системно упорядоченный комплекс личностных свойств, которые необходимы и достаточны для успешного обеспечения хорового музицирования учащихся. Утверждается,

что важнейшей целью управления хором является достижение синергийного эффекта (в идеале – эффекта гармонического целого). Выделены три стороны синергии хорового пения: а) автосинергия действий каждого актанта процесса хорового музицирования; б) синергия вокально-интонационных и артикуляционных действий участников хора; в) синергия как продукт взаимодействия руководителя и хора. Способность к автосинергии включает в себя: а) музыкальность, б) волю личности к творческим действиям, в) технику. Способность учителя к синергийному взаимодействию с поющим хором, представлена синтонией, синхронией, синопсией и симпатией. Выявленные компоненты синергийного процесса управления хоровым пением служат критериями оценки профессиональной способности учителя музыки. Разработанная педагогическая диагностика учительской способности к управлению хором использует средства тестирования и экспертной оценки.

Ключевые слова: управление хоровым пением, синергия, учитель музыки, педагогическая диагностика.

SUMMARY

Cao Hongkay. Pedagogical diagnostics of ability of the music teacher to conduct the choral singing.

The purpose of the article is to characterize a technique of pedagogical diagnostics of the music teacher's ability choir conducting. The proposed diagnostics is developed in a context of our research, which is carried out in South-Ukrainian national pedagogical university named after K. Ushinsky. The ability of music teacher to conduct the school choir is considered as the systemic ordered complex of individual properties, which are necessary and sufficient for successful maintenance of choral singing of the pupils. It is affirmed, that the major purpose of choir conducting is the achievement of synergy effect (in an ideal – effect of harmonic entity).

The synergy effect of choral singing is the consequence of actions of all its participants. Three synergy parties of choral singing are allocated: a) an autosynergy of every choir participant's actions; b) synergy of vocal and articulation actions of the choir participants; c) synergy as a product of interaction of the chief of choir (teacher) and singers (schoolchildren). The ability of the music teacher choir conducting is submitted as hierarchy. The ability to autosynergy includes such components: a) musicality; b) will of the person to creative actions; c) technique. The ability of the teacher to synergy cooperation with singing choir is constituted by the following components: synphony, synchronism, synopticism and sympathy. The revealed components of choir singing process serve as criteria of an estimation of professional ability of the music teacher. Developed pedagogical diagnostics of teacher's ability uses means of testing and expert estimation.

Key words: choir conducting, synergy, music teacher, pedagogical diagnostics.